

O perspectivă teoretică asupra dreptului, accesului și alegerii participării la educație a copiilor de etnie romă din România

Abstract: *This paper focuses on the education of Roma children in Romania from a theoretical perspective. It describes the right to education as stipulated by international documents, and analyses the access to education in correlation to economic indicators. This research also discusses the participation of Roma in the educational process and concludes with a discussion on the need for Romanian authorities to consider the cultural dimension in all educational policies.*

Keywords: access, education, participation, Roma, Romania

Educația, prin multiplele funcții pe care le îndeplinește și prin prisma faptului că acționează asupra individului, aflat într-o relație contextuală cu mediul social, cunoaște valențe de interpretare diferite. O analiză și o delimitare a rolului educației, în dezvoltarea personală a individului, pe de-o parte și în formarea sa ca om social, pe de altă parte, implică două perspective de abordare interdependente și cu finalități distincte.

Astfel că, pentru a înțelege modul în care educația contribuie la dezvoltarea ființei umane, dar acționează și ca instrument de integrare socială, este necesară problematizarea acesteia în raport cu individul, dar și în schimburile pe care individul le are în relație cu societatea.

Această abordare se concentrează pe două aspecte importante, în care educația reprezintă atât un mijloc prin intermediul căruia individul poate să transforme o ipostază de vulnerabilitate² în una de

autonomie, în afirmarea sa din punct de vedere social, cât și un mecanism de perpetuare a inegalității și a statutului dezavantajat, în cazul persoanelor aparținând grupurilor vulnerabile dintr-o societate, pentru care accesul cât și alegerea educației este condiționată de factorii de mediu social complementari.

Dreptul la educație

Dreptul la educație face parte din categoria drepturilor universale ale omului, consacrat ca atare în Declarația Universală a Drepturilor Omului³, reiterat de o serie de convenții internaționale⁴, prevăzut în constituție⁵, sau în planuri-cadru de dezvoltare. Convențiile și tratatele stipulate stabilesc dreptul la educație primară obligatorie

Mihaela Gramaticu

drd. SNSPA

(mihaelachiribuca@yahoo.com)

gratuită, promovând, totodată, dezvoltarea personală a individului aflat în diferite etape de viață, întărirea respectului pentru drepturile și libertățile omului, oferind astfel și posibilitatea celor care beneficiază de educație de a participa ca cetățeni activi într-o societate liberă, construită pe principii democratice.

Din consacarea, în documentele internaționale, a educației ca drept, decurg, practic, trei dimensiuni ale interpretării sale: din perspectiva garantării, a stabilirii cadrului de exercitare și a asigurării respectării acestuia. Dar dreptul la educație nu poate fi aplicat în afara unui cadru instituțional adecvat și în lipsa accesului gratuit și neîngrădit la instituții de învățământ public. Prin urmare, în vederea exercitării acestui drept se produc două obligații corelative: obligația statului de a crea instituții de învățământ, la care elevii să aibă acces și obligația părintelui, în calitate sa de reprezentant legal sau ocrotitor legal, de a înscrie copiii aflați în grijă în cadrul unei instituții acreditate de învățământ și de a se asigura că frecventează cursurile școlare. Această a doua dimensiune a interpretării, constând în exercițiul evaluării îndeplinirii celor două tipuri de obligații ce decurg din exercitarea dreptului la educație, implică autorități decidente din ambele sfere ale vieții sociale, statul, din sfera publică și familia, din sfera privată, al căror rezultate decizionale se manifestă și produc efecte asupra copiilor, ca principali beneficiari. În această situație, dreptul la educație interferează cu drepturile copilului, în care alegerea unui parcurs educațional trebuie să se producă în sensul promovării și respectării intereselor copilului⁶.

Cea de-a treia dimensiune necesită o analiză a obligațiilor instituționale care decurg din garantarea dreptului la educație și a unui model de evaluare al îndeplinirii lor, conceput sub forma celor patru indicatori - disponibilitate, accesibilitate, acceptabilitate și adaptabilitate, formulați de Katarina Tomasevski, fost raportor al Națiunilor Unite privind dreptul la educație.

Cele patru dimensiuni de analiză privind respectarea dreptului la educație sunt exprimate printr-o serie de factori tangibili. *Disponibilitatea* este asigurată de gratuitatea educației, prin subvenționare de la bugetul public, pentru ciclurile obligatorii de învățământ, prin existența unei infrastructuri școlare adecvate și a personalului de predare calificat, capabil să furnizeze educație de calitate. *Accesibilitatea* este certificată de faptul că în sistemul de învățământ public accesul la educație este nediscriminatoriu și egal tuturor. Accesibilitatea cunoaște, la rândul ei, trei criterii de evaluare, reprezentate de dimensiunea non-discriminării, care permite participarea și celor mai vulnerabile grupuri la educația de bază, a accesului din punct de vedere fizic dar și din punct de vedere economic. *Acceptabilitatea* este legată de conținutul și de calitatea actului educațional, în privința concordanței acesteia cu realitățile sociale, a adecvării culturale la eterogenitatea mediilor de proveniență a copiilor și a pregătirii sau calificării adecvate a personalului de predare. Metodele de predare și conținutul programelor școlare necesită astfel o evaluare din punctul de vedere al relevanței în raport cu cerințele socio-economice existente și al adaptării nevoilor de învățare diferitelor aspecte culturale prezente. *Adaptabilitatea* implică faptul că educația poate evolua odată cu nevoile de schimbare ale societății și contribuie la eliminarea inegalităților care decurg din discriminarea de gen sau discriminarea etnică și că poate fi adaptată contextelor specifice de învățare, ca o caracteristică a flexibilității sale⁷.

În această paradigmă, dreptul la educație, asigurat de către autoritatea guvernamentală,⁸ prin mecanisme instituționale adecvate, subsumează o serie de drepturi în educație, care aparțin beneficiarilor (comunități etnice, familie, copii) actului educațional. Dintre acestea fac parte: decizia părinților asupra educației copiilor lor, recunoașterea copiilor ca subiecți

ai drepturilor și asigurarea standardelor minime de calitate, siguranță și sănătate a mediului din școli. Un alt aspect important îl reprezintă limba de învățare/predare, care poate constitui o piedică în cale accesului la educație, cum este, spre exemplu, în cazul copiilor vorbitori nativi de limba romani.

Importanța dreptului la educație depășește practic scopul educației însăși, deoarece înlesnește exercitarea altor drepturi individuale. Prin urmare, privit din perspectiva unui drept de capacitate, accesarea dreptului la educație devine un instrument de capabilizare, prin intermediul căruia persoana aflată într-o situație de marginalizare, din punct de vedere economic și social, are oportunitatea de a deveni autonomă și capabilă să își exercite drepturile și libertățile în mod deliberat și valorizat.

Accesul la educație

Accesul, înțeles în termeni uzuali, ca posibilitatea de a pătrunde sau de a ajunge la școală, implică un proces de analiză a barierelor structurale care împiedică pe copiii de etnie romă să participe la actul educativ în aceeași măsură cu ceilalți copii.

Problematika accesului la educație, mai ales când privește grupurile defavorizate, trebuie înțeleasă în sens ambivalent, atât ca instrument de îmbunătățire a standardului de viață cât și, implicit, ca instrument de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale a populației, expusă marginalizării și excluziunii, din care fac parte și copiii de etnie romă. Educația funcționează astfel ca indicator al sărăciei, de regulă, iar lipsa accesului la educație este corelată și cu alți factori ai condițiilor precare de trai (acces la locuire, la servicii de sănătate, la angajare), consecință a unui statut social dezavantajat, și poate fi utilizată ca resursă, generatoare de creștere a statusului economic și social⁸.

În aceste condiții apare întrebarea, în ce măsură educația reprezintă o resursă ce poate contribui la ieșirea din starea de sărăcie, atâta timp cât este limitată de accesul la celelalte tipuri de resurse pentru asigurarea unui minim standard de trai și presupune ea însăși costuri suplimentare de participare?

Din această perspectivă, accesul la educație stă sub semnul egalității de șanse, în sensul egalizării oportunităților în funcție de specificul grupului sau, particularizând, al persoanei aflată într-o astfel de ipostază.

Prin urmare, dacă educația constituie fundamentul luptei împotriva sărăciei și principala resursă prin care cei marginalizați pot rupe cercul vicios al situației dezavantajate în care se află⁹ privirea de beneficiile educației împiedică dezvoltarea personală a individului, periclitându-i șansele de adaptabilitate socială.

În aceeași măsură, statutul social creează inegalități de șanse în privința frecventării școlii, inegalități de tratament în cadrul instituțiilor de învățământ și a claselor de studiu și inegalități de aspirații și așteptări în rândul părinților privind rolul educației formale în pregătirea pentru viață a copiilor lor. Pe de altă parte, în vederea asigurării echității și a egalității de șanse în educație, politicile educaționale incluzive formulate în spiritul multiculturalității, promovează furnizarea unei educații de calitate, independentă de condițiile sociale ale celui care urmează cursurile învățământului obligatoriu public. Acest principiu se traduce prin șanse egale de acces la sistemul educațional, șanse egale de învățare și de reușită școlară, dar nu rezolvă barierele structurale și sistemice de tip socio-economic și cultural, care îngreunează participarea copiilor romi la educație.

Așadar, în pofida existenței reglementărilor¹⁰, ansamblul aspectelor de inechitate iden-

tificate în sistemul real de educație este extins, iar sursele ce alimentează acest complex de inechități sunt, de regulă, de natură geo-economică, socio-culturală politic-ideologică, atât interne, cât și externe școlii, determinate de factori structurali (specifci sistemului educațional) sau funcționari (comunitari, de mentalitate, de valori)¹¹.

Discriminările, legate de apartenența la etnia romă, coroborate cu dezavantajele determinate de statutul economic al familiei de proveniență, cu structura, nivelul de aspirație și pregătire al membrilor acesteia și cu cele determinate de condiționări specifice comunității (materializate sub forma discriminărilor de gen) sunt traduse fie în practici didactice defectuoase, inechitabile explicite sau implicite din partea cadrelor didactice, fie în slaba valorizare a școlii la nivel comunitar și familial și în implicarea copiilor în activități economice, în detrimentul frecventării școlii.

Instituția școlii nu poate compensa efectele negative pe care le au structurile sociale dezechilibrate asupra promovării unei educații aflate sub semnul egalității de șanse. Sursele soluțiilor vin atât din interiorul sistemului educațional, dar și din afara școlii, prin suport social și economic, iar colaborarea, în scopul construirii unei platforme comune de acțiune, este necesară. Iar în acest sens, politicile educaționale de compensare trebuie să i se anexeze un principiu fundamental, care se referă la faptul că „egalitatea șanselor este diferită de identitatea șanselor”¹², adică numai tratarea diferențiată, adaptată specificităților individuale, poate asigura o valorificare echitabilă a ofertei școlare, de către elevi inegali, proveniți din medii și grupuri inegale.

Educația reprezintă, într-adevăr, un factor de reducere a sărăciei prin prisma faptului că oamenii cu cât sunt mai educați, cu atât au mai multe șanse de a obține un loc de muncă, sunt mai productivi și au posibilitatea de a se integra pe piața muncii. În al doilea rând, educația poate fi și un factor de eliminare a discriminărilor de gen, deoarece accesul fetelor la educație aduce beneficii economice și sociale, care îmbunătățesc situația familiilor din care provin și asigură, ulterior, o rată mai mare a participării femeilor pe piața muncii.

Accesul la educația de bază a grupurilor defavorizate

Relația cauzală dintre sărăcie și educație operează în două direcții: oamenii săraci se află adesea în incapacitatea de a avea acces la educație corespunzătoare, iar fără educație corespunzătoare sunt constrânși la perpetuarea unei stări de pauperitate¹³.

Lipsa resurselor financiare reprezintă unul din factorii care limitează frecventarea școlii, iar condițiile precare de trai pot reduce capacitatea de a învăța și diminuează considerabil performanța, favorizând, deopotrivă, absenteismul școlar. Simultan, lipsa sau slaba pregătire a adulților influențează, cel mai adesea, negativ, parcursul educațional al copiilor de etnie romă, în special al fetelor, care sunt expuse și unor practici cutumiare discriminatorii, reflectate prin retragerea de la școală din motive culturale¹⁴.

Totodată, sărăcia, poate fi văzută, conform viziunii lui Amartya Sen, ca o condiție ce rezultă din absența libertății de a alege, consecință a lipsei *capabilității* de a funcționa efectiv în societate¹⁵. Această interpretare mută accentul de pe resursele financiare pe activarea resurselor potențiale umane, în sensul capacitării, prin educație, a individului, astfel încât acesta să poată lua decizii în cunoștință de cauză asupra vieții pe care dorește să o ducă.

Absența resurselor materiale corespunzătoare și instruirea deficitară a părinților, contribuie, de asemenea, la un acces tot mai scăzut la educație, sau la o rată a abandonului școlar crescută în rândul copiilor de etnie romă. Lipsa de instruire reprezintă o unul dintre

aspectele problematice majore în rândul populației de etnie romă. Rata analfabetismului funcțional atinge aproximativ 40% din populația adultă, iar conform datelor din recensământul din anul 2002, media anilor petrecuți la școală, în cazul romilor, este de 6,8 ani în timp ce în rândurile majoritarilor, media este de 11,2 ani¹⁶.

O astfel de abordare, care vizează politici de capacitate înserează proiecte de combaterea a analfabetismului funcțional în rândul copiilor care au părăsit școala dar și al adulților prin completarea educației de bază, creșterea accesului la educație începând cu educația timpurie, învățământul primar și secundar superior, adaptarea programaei școlare la nevoile unui învățământ incluziv și pregătirea personalului didactic.

Alegerea participării la educație

Pentru o perspectivă cât mai realistă asupra participării la educație a copiilor romi, este necesară o cunoaștere, mai întâi, a ofertei educaționale a învățământului formal dar și a caracteristicilor grupului căreia acest tip de educație i se adresează.

Învățământul public în România este proiectat și gândit să răspundă nevoilor sociale specifice societății românești majoritare, educația fiind „principalul instrument prin care societățile se reproduc pe ele însele și o componentă cheie pentru schimbarea socială”.¹⁷ Setul de valori, cunoștințe și abilități transmise prin actul educațional și traduse, la nivel tehnic, prin curriculum, reprezintă fundamentul perpetuării societății și un mod de asigurare a continuității acesteia. Sistemul educațional al societății românești, oferă, ca model unic de referință, valorile comunității dominante, iar modelul cultural rom este supus stereotipurilor negative stigmatizate și perceput ca fiind deviant¹⁸.

Acest mod de gândire problematic este ilustrat de rezultatele studiului național cu privire la gradul de toleranță și discriminare al românilor față de romi, care indică faptul că „81% dintre cei chestionați au considerat ca majoritatea romilor încalcă legea, 61% că romii sunt o rușine pentru România, iar 52% că romii nu ar trebui să fie lasați să călătorească în afara țării”¹⁹ și perpetuat, în școală, printr-o poziție de respingere a copilului rom, manifestată prin așezarea acestora în ultima bancă, slaba interacțiune cu acesta în timpul orelor de curs²⁰.

În abordarea situația școlarizării romilor trebuie avute în vedere caracteristicile modelului comunitar din care fac parte, setul de valori, ilustrat prin practici sociale, care reflectă atitudinea lor față de cunoaștere, în general și față de educația formală, în special.

Particularitățile de trai, istoria, tradițiile și cultura romilor constituie elemente de analiză și reflecție în vederea aplicării, de facto, a unor principii democratice în educație și pentru a înlătura pericolului proliferării unui învățământ uniformizator și asimilaționist.

Școala, fiind parte a mediului social, este resimțită ca fiind de natură coercitivă, iar participarea la învățământul formal, drept o obligație în plus, pseudopod lansat spre copii pentru a-i forma conformându-i²¹. În sensul promovării diversității culturale și al respectului identităților, este dezirabil ca mediul educațional să ofere fiecăruia posibilitatea de a dobândi instrumentele unei adaptări active.

În acest context, experiențele sociale cu care elevii romi vin în școală, în variatele lor forme culturale, pot fi recuperate în mod critic, astfel încât experiența pedagogică să devină o invitație de legitimare a acestora în spațiul public.²², iar copilul să fie recunoscut de mediul în care se dezvoltă cu toată originalitatea și bogăția sa.

Schimbând astfel optica, de la o abordare pasivă spre o abordare participativă la edu-

cație, capitalul cultural al romilor și practicile concrete din mediul lor specific de viață, pot constitui sursa dezvoltării instrumentelor critice și analitice, folosite în situații de învățare adaptate nevoilor de învățare ale elevilor de etnie romă. Incluziunea identității rome, cu toate componentele sale, de limbă, istorie, cultură, în educația formală și nonformală, cât și a elementelor relevante, din punct de vedere identitar, la toate nivelele de învățământ, pentru structurarea unei imagini de sine valorizate, bazate pe principiile autorefecției, poate constitui premisele unui model eficient de comunicare interculturală.

Dimensiunea neparticipării la educație, manifestată prin rata mare a abandonului școlar și neșcolarizare include indicatori precum situația economică, costurile școlarizării, discriminarea, segregarea, ideologia comunității cu privire la școală, limitele educației monoculturale. Studiile efectuate privind participarea la educația a copiilor romi relevă faptul că educația preșcolară este de patru ori mai redusă decât participarea întregii populații la acest nivel de educație, iar discrepanța se menține și la nivelul învățământului primar (cu aproximativ 25% mai puțin decât ceilalți copii) și gimnazial (cu 30% mai puțin)²³. Corelarea datelor factuale cu cauzele multiple care fac ca premisele accesului și a participării la educație a copiilor romi să fie diminuat în raport cu ceilalți copii, concură, totodată și la formularea unor noi premise, fundamentate pe noi principii, de abordare a nevoilor de școlarizare a acestora.

Concluzii

Pentru a înțelege și determina multiplele cauzalități care influențează accesul și participarea la educație a copiilor de etnie romă este necesară, mai întâi, determinarea unui întreg context conjunctural de factori convergenți.

De la demilitarea pârghiilor instituționale de acțiune până la identificarea și argumentarea principalilor factori de mediu care concură și duc la renunțarea la educație, un prim punct de plecare îl constituie relația de tip cauză-efect dintre sărăcie și nivelul educațional, în care fiecare termen poate fi cauză, dar și efect al celuilalt.

Așadar, pornind de la premisa că educația contribuie la dezvoltarea personală a individului, dar acționează și ca instrument social, factori ai schimbării și adaptării sociale, ea trebuie tratată, în primul rând din perspectiva drepturilor, urmată de cea a accesului și a participării.

O primă perspectivă asupra educației vizează asigurarea acesteia ca drept fundamental al omului din care decurg trei dimensiuni ale interpretării sale, prin prisma garantării, a stabilirii cadrului de exercitare și a asigurării respectării acestuia. Odată cu garantarea dreptului la educație se impune problematizarea accesului la educație, înțeles ca posibilitatea de a pătrunde sau de a ajunge la școală și care, la rândul său, implică o identificare și soluționare a barierelor structurale care împiedică participarea la actul educațional. Deoarece lipsa accesului reprezintă o consecință a cumulului de factori sociali, economici și culturali educația poate fi văzută atât ca o resursă ce contribuie la ieșirea din starea de sărăcie atâta timp cât stă sub semnul egalității de șanse, în sensul egalizării oportunităților. Statutul social este și el creator al inegalității de șanse în privința frecventării școlii, a tratamentului primit în cadrul instituțiilor de învățământ și a modelării aspirațiilor părinților și, indirect a copiilor, privind rolul educației formale în pregătirea pentru viață a copiilor lor.

Prin urmare, sursele de proveniență ale găsirii soluțiilor asigurării unui acces echitabil la educație vin atât din interiorul sistemului educațional, dar și din exteriorul acestuia, prin suport social și economic, iar colaborarea școală-comunitate, în scopul construirii unei

platforme comune de acțiune, este necesară. Numai tratarea diferențiată, adaptată specificităților individuale, poate asigura o valorificare echitabilă a ofertei școlare, de către elevi inegali, proveniți din medii și grupuri inegale, ca statut și acces la resurse, într-o societate.

Nu în ultimul rând, oferta educațională a învățământului public românesc reflectă tiparul unui model educațional lipsit de perspectiva multitudinii realităților culturale, în care valorile identitare ale romilor nu se regăsesc, fapt care contribuie la replicarea unui învățământ uniformizator. În sensul unei participări nediscriminatorii la educație, este necesară construirea unui învățământ intercultural, care să promoveze diversitatea culturală și respectul identitar etnic, de gen și de statut social.

Note

1 Beneficiar al proiectului „Construcția și implementarea unui program doctoral inovator interdisciplinar cu privire la problematica romilor”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013”.

2 În acest context vulnerabilitatea este văzută ca stare de inegalitate socială, în sens rawlsian.

3 Art. 26 din Declarația universală a drepturilor omului (1948) cuprinde: Alin. 1 Orice persoana are dreptul la învățătură. Învățământul trebuie să fie gratuit, cel puțin în ceea ce privește învățământul elementar și general. Învățământul tehnic și profesional trebuie să fie la îndemâna tuturor, iar învățământul superior trebuie să fie de asemenea egal, accesibil tuturor, pe baza de merit. Alin. 2 Învățământul trebuie să urmărească dezvoltarea deplină a personalității umane și întărirea respectului față de drepturile omului și libertățile fundamentale. El trebuie să promoveze înțelegerea, toleranța, prietenia între toate popoarele și toate grupurile rasiale sau religioase, precum și dezvoltarea activității Organizației Națiunilor Unite pentru menținerea păcii. Alin.3 Părinții au dreptul de prioritate în alegerea felului de învățământ pentru copiii lor minori.

4 *Convenția europeană a drepturilor omului* (protocolul I, art. 2 – Dreptul la instruire), *Convenția UNESCO privind lupta împotriva discriminării în educație* (1960), *Convenția Internațională împotriva eliminării tuturor formelor de discriminare rasială* (1965, art. 5 și art. 7), *Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale* (1966, art. 13 și 14), *Convenția de eliminare a tuturor formelor de discriminare împotriva femeilor* (1979, art.10), *Convenția privind drepturile copilului* (1989, art. 28-30), *Convenția internațională asupra protecției tuturor lucrătorilor migranți și a membrilor familiilor lor* (1990, art. 30, art.45), *Convenția privind drepturile persoanelor cu dizabilități* (2006, art. 24).

5 *Constituția României*. Capitolul II : Drepturile și libertățile fundamentale, art 32 (alin. 1-7).

6 Legea nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.

7 Tomasevski, 2001, 13-31.

8 Servaas, 2008, 9.

9 *UN Millenium Project*, 2005, 23.

10 Legea educației naționale nr. 1/2011. Partea I, titlul 1, art. 7, lit.j – principiul asigurării egalității de șanse.

11 Nedelcu, 2006, 135.

12 Hunsen, 1992, 28.

13 Van der Berg, 2008, 5.

14 O serie de studii efectuate confirmă o frecvență ridicată a cazurilor de abandon școlar datorat unor factori culturali, precum, protecția fetei de obiceiul furatului, practica mariajelor timpurii.

15 Sen, 2001, 11.

16 Surdu, 2011, 30.

17 UN Millenium Project, 2005, 24.

18 Romania Human Rights Report (2006). Rapoartele de țară privind practicile în domeniul drepturilor omului – 2006, publicat de Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă, 6 martie 2007, p.42

19 Biroul pentru Democratie, Drepturile Omului și Munca, 2007, 42.

20 Fundația Roma Education Fund Romania, 2011, 7.

21 Liégeois, 2007, 152.

22 Freire, 1985, 34.

23 Surdu, 2011, 21.

Bibliografie

Crișan, Alexandru (coord.). 2006. *Patru exerciții de politică educațională în România*. București: Educația 2000+, Humanitas Educațional.

Freire, Paulo. 1985. *The politics of education: culture, power and liberation*. New York: Bergin Garvey.

Fundația Roma Education Fund Romania. 2011. *Părăsirea timpurie a școlii: cauze și efecte*. Disponibil la http://www.oportunitatiegale.ro/pdf_files/Studiu_OE.pdf

Hunsen, Torsen, Albert C. Tuijnman, W.D. Halls. 1992. *Schooling in Modern European Society*. Oxford: Pergamon Press.

Liégeois, Jean-Pierre. 2007. *Romii în Europa*. Disponibil la: http://www.coe.ro/antidiscriminare/Romii_in_europa.pdf

Surdu, Laura (coord.) 2011. *Participare, absenteim școlar și experiența discriminării în cazul romilor din România*. București: Vanemonde.

Sen, Amartya. 2001. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Tomasevski, Katarina. *Human rights obligations: making education available, accessible, acceptable and adaptable*. Disponibil la: http://graduateinstitute.ch/faculty/clapham/hrdoc/docs/rte_03.pdf

Van der Berg, Servaas. 2008. *Poverty and education*. UNESCO, International Academy of education, International Institute for Education Planning. Disponibil la:

http://www.iiep.unesco.org/fileadmin/user_upload/Info_Services_Publications/pdf/2009/EdPol10.pdf

UN Millenium Project. 2005. *Toward universal primary education: investments, incentives and institutions. Task force on education and gender equality*. London, Sterling Va. Disponibil la: <http://www.unmillenniumproject.org/documents/Education-complete.pdf>

Surse

Legea educației naționale, nr. 1/2011, Monitorul Oficial, nr. 18/2011, din 10 ianuarie 2011. Partea I.

Legea privind protecția și promovarea drepturilor copilului, nr. 272/2004. Monitorul Oficial, nr. 557 din 23 iunie 2004, Partea I.

Declarația universală a drepturilor omului (1948). Disponibilă la http://www.onuinfo.ro/documente_fundamentale/declaratia_drepturilor_omului/

Administrația Prezidențială. 2009. *Riscuri și inechități sociale în România*. Raport al Comisiei prezidențiale pentru Analiza Riscurilor Sociale și Demografice din România, disponibil la

http://www.presidency.ro/static/CPARSDR_raport_extins.pdf

Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă. 2007. *Romania Human Rights Report (2006)*.